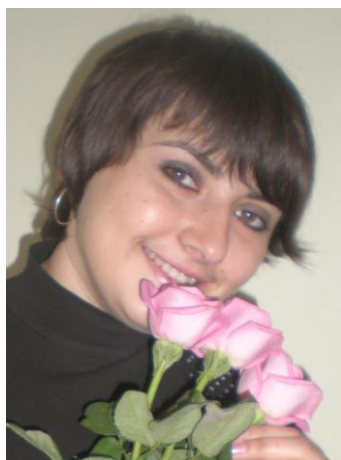

Вознюк Ю.О. Особливості вивчення великих епічних творів на уроках української літератури в 10 класі (на прикладі роману Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба режуть воли, як ясла повні?...») / Ю.О. Вознюк // Методичний пошук учителя-словесника: Збірник науково-методичних праць студентів і магістрантів / За ред. О. Куцевол. – Вип. 3. – Вінниця: Веда, 2011. – С. 85-89.

Юлія Вознюк

*студентка магістратури ІФЖ
(Наук. керівн. – канд. філол. наук,
ст. викл. Ткачук Т. П.)*

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ВЕЛИКИХ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 10 КЛАСІ

**(на прикладі роману Панаса Мирного та Івана
Білика „Хіба режуть воли, як ясла повні?“)**

У сучасних умовах реформування освіти та постійного оновлення змісту навчальних програм з української літератури виникає необхідність якнайглибше й всебічно дослідити методичні основи створення навчальних ситуацій, які сприяють організації безпосереднього ефективного спілкування на уроках. Це завдання є особливо актуальним у старших класах, коли учні вивчають великі за обсягом та нелегкі за сприйманням епічні твори.

Під час читання й аналізу художніх творів одним з основних завдань учителя є спрямування учнів не лише на сприйняття художнього тексту, а й на розуміння авторського задуму, системи образів-персонажів, тієї епохи, у яку жив і творив митець [2, с. 50]. Для цього словесник повинен використовувати весь арсенал методичних знахідок сьогодення.

Дослідження процесу вдосконалення роботи старшокласників над художнім твором перебуває в колі наукових інтересів багатьох методистів (Н. Лаврусевич, Л. Панчук, Г. Токмань, З. Шевченко). Питання організації читання художнього твору учнями 10–11 класів порушують у методичних дослідженнях Т. Бугайко, О. Дорошкевич, Г. Токмань, В. Неділько, Т. Пахомова, О. Сафонова, Г. Сидоренко, Б. Степанишин. Вивченню читацьких інтересів старшокласників приділяли увагу Н. Волошина, Є. Пасічник та ін.

Аналіз теоретичного матеріалу з цієї проблеми засвідчив, що організація вивчення великих епічних творів у старших класах потребує оновлення й повинна відповідати конкретним навчальним умовам. Учитель має не просто користуватися досвідом, напрацьованим до нього, а вносити в навчальний процес щось своє, нове.

З огляду на сказане **мета** нашого дослідження полягає в узагальненні найновіших теоретичних відомостей з питань особливостей вивчення епічних творів у старших класах та розробці методичних рекомендацій щодо організації їх вивчення.

Об'єкт дослідження – процес вивчення української літератури в 10 класі загальноосвітньої школи.

Предметом дослідження є організація читацької та перцептивно-аналітичної діяльності старшокласників за допомогою оптимальних методів і прийомів у процесі вивчення роману Панаса Мирного та Івана Білика „Хіба ревуть воли, як ясла повні?”.

Аналіз твору розпочинається з дослідження загальних положень, базових категорій, якими є принципи аналізу художнього твору. Борис Степанишин поділяє їх на загальнономистецькі та методичні. До загальнономистецьких належать такі:

- безперервність у сприйнятті художнього твору;
- правильне співвідношення сприйняття й аналізу;
- поєднання загальноприйнятих оцінок твору з особистими;
- критичний підхід до художнього рівня літературного твору;
- вибірковість аналізу;
- єдність змісту твору й авторської концепції;
- поєднання свободи й необхідності в контактах системи „літературний твір – читач”;
- єдність читання, сприймання, аналізу;
- читач – суб’єкт аналізу [3, с. 56].

Методичними засадами аналізу художнього твору є такі положення:

1. В основі аналізу художнього твору – текст, а не літературознавчий чи методичний посібник.
2. Розкриття умовності підтексту.
3. Мистецьке трактування художнього твору.
4. Теорія літератури – своєрідний компас аналітичного процесу.
5. Зразок аналізу в літературно-критичній класиці.
6. Мета аналізу – розвиток естетичних читацьких смаків.
7. Аналіз не повинен бути ілюстрацією до готових тверджень.
8. Варіантність аналізу [3, с. 57].

На своїх уроках ми намагалися втілювати вище згадані принципи й отримали хороші результати: учні не лише активно висловлювали власні міркування про роман, але й отримали ґрунтовні знання з теми.

Щоб урок був вдалим, недостатньо лише дотримуватися загальних принципів навчання літератури, потрібно насамперед визначити схему роботи над твором. Наприклад:

1. З’ясувати, на яких епізодах, образах, проблемах потрібно зупинитися детально, адже весь твір за кілька уроків охопити неможливо.

2. Приготувати систему запитань та орієнтовні відповіді. Звичайно, запитання теж певною мірою є орієнтовними, адже повністю передбачити хід уроку не можна.

3. Стежити, щоб старшокласники, відповідаючи на запитання, зверталися до тексту, особистого досвіду, а не підручника. Тоді учні краще запам’ятають матеріал, адже він буде критично осмисленим, проаналізованим і стане особистим надбанням кожного з десятикласників.

4. Вибирати оптимальний шлях аналізу, методи й прийоми роботи над художнім твором.

5. Залучати до роботи всіх учнів.

6. Поєднувати самостійну роботу школярів з коментарями та доповненнями вчителя. Створювати умови для творчості учнів.

5. Зрозуміло формулювати домашнє завдання.

На нашу думку, є дві заповіді, які повинен знати кожен учитель літератури. Перша: ідучи на урок, ви просто зобов'язані знати більше за своїх учнів, повинні завжди зацікавлювати їх новинками, навіть тоді, коли здається, що все уже сказано. Друга – не можна починати вивчення великого за обсягом твору, не переконавшись, що всі учні знають його текст. Адже від цього залежить ефективність подальшої роботи, якість засвоєння дітьми програмового матеріалу. Учитель повинен систематично перевіряти, як учні працюють над твором.

Залежно від обсягу та характеру художнього явища, знання його тексту учнями тощо, учитель обирає такий шлях та методи опрацювання твору, який при мінімальній витраті часу забезпечить його найбільш ефективно засвоєння.

До найпоширеніших методів аналізу художнього твору належать такі: художнє читання, коментар, переказ, реферат учня, художня оповідь, лекція, евристична бесіда, створення проблемної ситуації [1, с. 185].

Поєднуючи методичні напрацювання провідних науковців, передовий педагогічний досвід, а також виявляючи власну творчість, учитель повинен створити належні умови для розвивального навчання десятикласників

На власному досвіді ми переконалися, що здійснити це нелегко, проте можливо. Наведемо приклади деяких методів і прийомів, які ми застосовували на своїх уроках. До них належать такі: слово вчителя, бесіда, переказ, реферативні повідомлення учнів, творчі письмові роботи, проблемні запитання, складання плану-характеристики героя, літературний баскетбол, „Логічна скарбниця”, „Незакінчені речення”, літературна гра.

„Логічна скарбниця”: складіть два запитання до матеріалу, який ви прослухали на уроці (маєте знати відповіді на них). Потім школярі дістають запитання зі скарбниці й діляться ними з класом. Якщо діти відповідають правильно, то стають багатшими на 1 бал, якщо ні, то поповнюється „бюджет” учителя.

Реферативні повідомлення учнів на теми: „Історія написання роману Панаса Мирного та Івана Білика „Хіба ревуть воли, як ясла повні?”, „Жанр соціально-психологічного роману в історії української літератури”, „Життєва основа твору Панаса Мирного та Івана Білика” тощо.

Проблемне запитання. Скільки назв мав роман? Чому його називали саме так? (два: „Пропаша сила”, „Хіба ревуть воли, як ясла повні?”).

Бесіда-аналіз з елементами розповіді вчителя:

- Які події лягли в основу твору?
- Розкажіть історію написання роману.
- До якого жанру належить твір? Охарактеризуйте його.
- Який настрій переважає на його початку? Чому?
- Як розвиваються події далі? Чого більше: ліризму чи реалізму?
- Хто є головним героєм твору?
- Які персонажі ще зустрічаються в романі?

- Охарактеризуйте тему роману „Хіба ревуть воли, як ясла повні?”. У чому полягає багатоплановість твору?
- Визначте основні проблеми, на яких акцентує увагу автор. Поясніть їхнє розкриття в романі.
- Охарактеризуйте ідею роману. Визначте авторську концепцію твору.

Складання плану-характеристики Ничипора Варениченка.

Твір-мініатюра „Який персонаж роману мені найбільше імponує? Чому?”

Твір-роздум „Чи можна виправдати Чіпку?”, „Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини”, „Характеристика жіночих образів роману”.

Літературна гра „Хто з героїв і героїнь роману...”:

1) „... дізнавшись від бабусі, що Бог усіх „хлібом годує”, дивується, чому це мати сама „хліб заробляє, – ось досі з роботи нема”? (Чіпка);

2) „... випасав селянську худобу, з того й жив”? (Дід Улас);

3) „... до багатіїв горнувся, а на голоту дивився згорда, хоч сам вийшов із бідноти”? (Грицько);

4) „... часто вживав прислів'я „Своя сорочка ближча до тіла”, „Дарованому коневі в зуби не дивляться”, „Як багатство, то й щастя”? (Грицько);

5) „... намагалася повернути свого чоловіка до чесної праці, а, втративши надію на щасливе життя з ним, накладає на себе руки”? (Галя);

6) „... дізнається про страшний злочин сина і, перемагаючи материнське почуття любові, іде до волості, щоб заявити на нього”? (Мотря);

7) „... покарала наймичку тим, що почепила їй на шию ненароком задавлене кошеня й примусила так прилюдно мазати панські кухні”? (Пані генеральша);

8) „... низенька, чорнявенька, не дуже хорошої вроди дівчина”? (Христина);

9) „А й дитина ж то вийшла – на славу. Повновидне, чорняве, головате, розумне... Тільки якесь невеселе, вовчувате, тихе”? (Чіпка);

10) „З молодих літ зсушена то працею, то нуждою, суха, як опеньок, тиха, бідненько зодягнена”? (Мотря);

11) „Маленька, кругленька, швидка й жвава, одягнена в зелене убрання, між високим зеленим житом здавалася русалкою...” (Галя).

„Незакінчені речення”:

- Роман Панаса Мирного й Івана Білика навчив мене...
- Найбільше мені сподобалося те, що Чіпка...
- Мене вразило...
- Я не розумію, чому...
- Я не погоджуюся з тим, що...

Літературний баскетбол: учні складають запитання, по черзі „кидають” їх комусь із класу. Десятикласник має відповісти, а якщо не знає – передати пас іншому. Хто відповів, кидає своє запитання, і так далі...

На нашу думку, застосування таких методів і прийомів дає змогу поєднувати творчу діяльність учня з ефективним та цікавим процесом засвоєння знань, визначених програмою. Відбувається співпраця вчителя й учнів, спілкування типу „дослідник (учень) – порадник (учитель)”, за якого на уроці цікаво всім. Застосовані методи й прийоми дали помітні результати, адже

десятикласники дійсно активно та творчо працювали, зацікавилися матеріалом і ставили запитання, які приємно дивували.

Отже, учитель має бути творцем у будь-яких ситуаціях, навіть коли використовує традиційні методи навчання й повідомляє важкий для сприймання матеріал. Лише за умов креативності вчителя можлива творчість учнів і, відповідно, якісна літературна освіта.

Література

1. Мірошниченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах : підруч. для ст.-філол. / Л. Ф. Мірошниченко – К. : Ленвіт, 2000. – 231с.
2. Пасічник Є. А. Ще раз про концепцію цілісного аналізу / Є. А. Пасічник // Українська мова та література в школі. – 1985. – № 6. – С. 43–51.
3. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі / Б. І. Степанишин. – К. : РВЦ „Проза”, 1995. – 256 с.